

заборгованості із заробітної плати працівникам вугільної промисловості, вчителів, працівникам інших галузей економіки [9].

Таким чином, суди виконують важливі функції у застосуванні трудового права, його тлумачення, задоволення законних інтересів учасників трудових правовідносин, сприяють їх примиренню на основі компромісу, запобіганню трудових конфліктів і виступають, таким чином, як фактор, що підтримує соціальну стабільність. Сутність судового захисту трудових прав громадян виявляється у такому — необхідно домагатися результатів, які б відповідали як інтересам працівників, так і всього суспільства та держави.

Література

1. Словська І. Є. Механізм захисту прав людини — основоположний принцип сучасного українського конституціоналізму // Держава і право. — 2001. — Вип. 11. — С. 195.
2. Пелих П. Конституційний Суд — гарант конституційного ладу в Україні // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 3. — С. 39.
3. Миронов В. И. Трудовое право России: Учебник. — М.: ООО «Журнал "Управление персоналом"», 2005. — С. 1128.
4. Абрамова О. В. Судебная защита трудовых прав // Трудовое право. — 2005. — № 1. — С. 47.
5. Киселев И. Я. Сравнительное трудовое право: Учебник. — М.: ТК Велби; Проспект, 2005. — С. 275.
6. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. — 2-ге вид., стереотип. — К.: Вікар, 2004. — С. 571.
7. Лазор В. Позовна форма захисту інтересів працівників у спорах, що впливають з укладення трудового договору // Право України. — 2002. — № 8. — С. 57.
8. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоріко-правовий аспект: Монографія. — О., 2001. — С. 218.
9. Рум'янцева В. Звернення громадян України до Європейського суду з прав людини: огляд етапу // Право України. — 2004. — № 3. — С. 145.

УДК 349.244-053.2(477)

Є. В. Краснов

МІЖНАРОДНІ ТРУДОВІ НОРМИ ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ЗАБОРОНУ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ

Міжнародна організація праці (далі — МОП) приділяла і приділяє особливу увагу проблемам дитячої праці та регламентації праці підлітків. Ще у преамбулу Статуту МОП було включено положення про необхідність захисту дітей і підлітків від несприятливих умов праці. Починаючи з 1919 р., МОП прийняла низку конвенцій і рекомендацій, спрямованих на скасування дитячої праці і регламентацію праці молоді з питань: мінімального віку прийняття на роботу; нічної праці підлітків і молоді; медичного освідчення дітей і підлітків; професійної підготовки і орієнтації підлітків; умов застосування праці підлітків і молоді. МОП проводить значну роботу з викорення дитячої праці, особливо через Міжнародну програму ліквідації дитячої праці. У сучасний період у світі

за оцінками МОП працюють біля 250 млн дітей [1]. Вони позбавлені основних свобод, можливості отримати освіту, завдають шкоди здоров'ю.

В сучасній літературі проблеми дитячої праці під кутом зору міжнародних стандартів досліджуються російськими вченими [2]. У вітчизняній літературі питання відповідності національного законодавства про дитячу працю міжнародним трудовим нормам, передусім ратифікованій Україною Конвенції МОП № 182 про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, ще не були предметом обговорення.

Метою даної статті є здійснення порівняльно-правового аналізу норм трудового законодавства України і норм, які містяться у конвенціях і рекомендаціях МОП щодо заборони дитячої праці.

Основоположними актами МОП з питань дитячої праці є Конвенція № 138 та Рекомендація № 146 щодо мінімального віку для прийому на роботу, прийняті у 1973 р. Конвенція зобов'язує державу, яка її ратифікувала, здійснювати національну політику, що має на меті забезпечення ефективної ліквідації дитячої праці й поступове підвищення мінімального віку прийому на роботу до рівня, який відповідає найповнішому фізичному та розумовому розвитку підлітків [3].

Основний принцип Конвенції — мінімальний вік для прийому на роботу не повинен бути нижчим, ніж вік закінчення обов'язкової шкільної освіти та, в будь-якому випадку, не може бути нижчим ніж 15 років. Водночас держава, чия економіка і система освіти недостатньо розвинені, може після консультацій із зацікавленими організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, спочатку встановити вік у 14 років як мінімальний. Крім того, національним законодавством чи правилами може допускатися прийом на роботу за наймом або іншу роботу осіб у віці від 13 до 15 років для легкої роботи, яка: а) не здається шкідливою для їхнього здоров'я або розвитку; б) не перешкоджає відвіданню школи, їхній участі в затверджених компетентними органами влади програмах професійної орієнтації або підготовки або їхнім можливостям скористатися отриманим навчанням.

Мінімальний вік для прийому на будь-який вид роботи за наймом або іншої роботи, яка за своїм характером або через умови, в яких вона здійснюється, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці або моральності підлітка, не може бути нижчим ніж 18 років (ст. 3). Цією ж статтею передбачено, що національним законодавством або правилами або компетентними органами влади може після консультацій із зацікавленими організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, дозволятися робота за наймом або інший вид роботи особам віком не молодше ніж 16 років, за умови, що здоров'я, безпека і моральність цих підлітків повністю захищені і що ці підлітки здобули достатні спеціальні знання чи професійну підготовку у відповідній галузі діяльності.

Гнучкість формулювань Конвенції полягає також у тому, що у ній передбачено можливість виключення із сфери її застосування обмежених категорій робіт за наймом або інших робіт, щодо яких виникають особливі та суттєві проблеми, пов'язані із застосуванням.

Україна ще у 1979 р. ратифікувала Конвенцію МОП № 138, зазначивши у ратифікаційній грамоті 16-літній вік. Водночас положення ст. ст. 51, 188 КЗпП не відповідають вимогам Конвенції №138, оскільки нею передбачено поступове підвищення мінімального віку, а не зниження. Також необхідно оновити список робіт, на яких забороняється застосування праці осіб віком до 18 років, і встановити умови, за яких може бути дозволений прийом на роботи, перераховані у даному списку, підлітків, яким виповнилося 16 років. Отже, необхідно привести норми трудового законодавства України щодо мінімального віку прийому на роботу у відповідність з вимогами МОП.

У 90-ті роки минулого століття на міжнародному рівні активізувалася боротьба проти застосування дитячої праці. У ній взяли участь МОП, Дитячий фонд ООН, інші міжнародні організації, які розгорнули глобальну кампанію проти використання дитячої праці, особливо проти її найбільш нестерпних форм.

Могутній імпульс боротьбі з дитячою працею надала Декларація МОП про основоположні принципи і права у сфері праці та механізм її реалізації 1998 р., яка до числа основоположних прав віднесла реальну заборону дитячої праці, а Конвенцію № 138 і Конвенцію № 182 — до числа фундаментальних.

Важлива роль у боротьбі з дитячою працею належить Конвенції № 182 та Рекомендації № 190 про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці [4]. Ухвалюючи Конвенцію, Генеральна конференція МОП підкреслила необхідність прийняття нових актів для заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці як головний пріоритет національних та міжнародних дій. В даній Конвенції термін «дитина» застосовується до всіх осіб віком до 18 років.

У ст. 1 Конвенції передбачається, що кожна держава, яка ратифікує цю Конвенцію, негайно вживає ефективних заходів щодо забезпечення в терміновому порядку заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці.

При цьому термін «найгірші форми дитячої праці» включає:

а) усі форми рабства або практику, подібну до рабства, як, наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала або кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

б) використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;

в) використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;

г) роботу, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей.

Рекомендація № 190 розвиває ряд положень Конвенції. Зокрема, звертається увага на необхідність визначення національним законодавством чи правилами чи компетентним органом осіб, які несуть відповідальність у випадку недотримання національних положень про заборону та ліквідацію найгірших

форм дитячої праці. Передбачається, що підписанти повинні визнати кримінальними злочинами три з чотирьох зазначених вище найгірші форми дитячої праці. Також необхідно передбачити як термінове питання інші штрафні, громадські чи адміністративні заходи, де необхідно, з метою забезпечення ефективного виконання національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці, таку як спеціальний контроль підприємств, на яких використовувалися найгірші форми дитячої праці, та, у випадках постійних порушень, розгляд тимчасового чи постійного вилучення дозволу на діяльність.

Україна ратифікувала Конвенцію № 182 у 2000 р. Проте норму про заборону залучення дітей до найгірших форм дитячої праці включено до ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства» тільки у 2005 р. Законом України від 3 лютого 2005 р. ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства» доповнено новою частиною, в якій міститься визначення найгірших форм дитячої праці відповідно до Конвенції МОП № 182. Втім, у чинному КЗпП відповідна норма відсутня.

Хоча Україна й ратифікувала зазначену Конвенцію, однак існує чимало проблем щодо її практичного застосування. В Україні широко застосовується праця дітей до 14 років, яка в основному є некваліфікованою. Діти розносять газети, миють і заправляють автомобілі і та ін. Нерідко діти працюють на роботах і в умовах, які заборонені законодавством, надурочно, у нічних змінах, на важких роботах. Крім того, діти беруть участь у кримінальному бізнесі: виданні порнографічної продукції, проституції, торгівлі наркотиками, внутрішніми органами, ігорному бізнесі і т. д. Така нескерована праця відповідає усім ознакам найгірших форм дитячої праці, перерахованим у Конвенції МОП № 182.

Працюючих дітей умовно можна поділити на три групи:

1) діти з благополучних родин, які працюють, як правило, під час канікул для придбання певних виробничих навичок і різних споживчих товарів (модного одягу, техніки і т. д.);

2) діти з родин із скрутним матеріальним становищем, для яких праця є необхідною умовою здобуття освіти і задоволення мінімальних соціальних потреб;

3) діти з неблагополучних родин і безпритульні діти, для яких праця є засобом виживання.

У найгіршому становищі у цей час опинилися діти з третьої групи. Саме їх залучають до найгірших форм дитячої праці, оскільки вони погоджуються на будь-яку роботу, аби одержати гроші.

Можна виділити такі критерії визначення меж застосування дитячої праці:

– чи перешкоджає дана робота здійсненню основного завдання для дітей — здобуття повноцінної і всебічної освіти;

– чи виконуються власником усі вимоги законодавства у сфері охорони праці, додержання вимог КЗпП із забезпечення нешкідливих умов праці, недопущення травматизму на підприємстві, оплати праці, соціальних гарантій і та ін.;

– заважає чи допомагає робота соціальному і психологічному становленню дитини?

Відповідно до визначення Міжнародного дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), основними ознаками наявності експлуатації дитячої праці є:

- повний робочий день;
- неприпустимі фізичні, соціальні та психологічні навантаження;
- надмірна відповідальність;
- праця і життя у незадовільних умовах — на вулиці;
- занижена оплата праці;
- принизливі умови праці;
- сексуальні домагання та фізичне насилля [4].

На жаль, усі ці ознаки наявності експлуатації дитячої праці мають місце в нашій державі. В Україні відсутні точні дані про чисельність, склад і зайнятість працюючих дітей, що свідчить про відсутність належної уваги з боку держави до цієї проблеми. Інші органи — соціального захисту, правоохоронні, благодійні працюють у вузькій сфері, їх діяльність не координується, не спрямована на реальну заборону дитячої праці. Вважаємо за доцільне покласти функції із координації і керівництва діяльністю різних державних і громадських структур, які займаються вирішенням цього складного завдання, на Уповноваженого з прав дитини, посада якого запроваджується в Україні.

Необхідно здійснювати збирання статистичних даних про характер і масштаби дитячої праці. Особливу увагу слід приділяти збиранню і оновленню даних щодо порушень законодавства з даного питання. Потрібно встановити кримінальну відповідальність осіб, які скоюють дії, перераховані у пунктах а) і б) ст. 3 Конвенції МОП № 182, та внести відповідні положення до Кримінального кодексу України.

Таким чином, із визначенням в Законі України «Про охорону дитинства» найгірших форм дитячої праці відповідно до положень Конвенції МОП № 182 створено законодавчу базу для викоренення кримінальних форм експлуатації дітей. Втім необхідний комплекс узгоджених правових, організаційних, соціальних, економічних заходів у цій сфері. Успіх можливий лише за умови мобілізації на вирішення цієї проблеми усього громадянського суспільства, тісного співробітництва урядових органів з неурядовими організаціями, організаціями працівників і роботодавців, освітніми та дослідницькими структурами, засобами масової інформації та іншими зацікавленими органами. Відповідно до положень Рекомендації МОМ №190 необхідно розробити загальнодержавну програму із викоренення найгірших форм дитячої праці.

Література

1. Костин Л. А. Международная организация труда. — М.: Экзамен, 2002. — С. 268.
2. Пешков Д. С. Детский труд: ратификация Конвенции МОТ о запрещении и искоренении наихудших форм детского труда // Труд за рубежом. — 2001. — № 2. — С. 74–84.
3. Конвенція МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева, 1999. — Т. 2. — С. 988–994.
4. Конвенція МОП № 182 про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. — Женева, 1999. — Т. 2. — С. 1542–1545.